

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

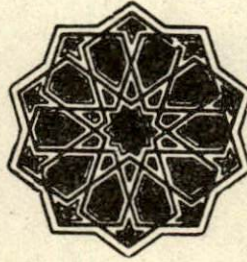

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına
aittir.*

ISBN: 975 - 482 - 472 - X

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği</i>	1
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Genel Olarak Râşid Halifeler Dönemi Olayları; Sonuçları ve Etkileri</i>	27
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını "Takvim-i Ticaret"</i>	55
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Din-Felsefe Etkileşimi</i>	69
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>Türkçe Kur'an mı?</i>	79
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>Şemseddin-i Tebrîzî'nin Kur'ân-ı Kerim Ayetlerine Getirdiği Bazı İşarî Yorumlar</i>	107
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>Endülüs'de Bir Emevi Mehdisi</i>	115
Doç. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL <i>İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hâmid-i Veli'nin Hadîs-i Erbeîn Şerhi</i>	137
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>Emeviler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri</i>	147
Doç. Dr. Şamil DAĞCI <i>İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I (Devamlı Evlenme Engelleri)</i>	175
Doç. Dr. Sönmez KUTLU <i>İlk Mürciî Metinler: İcra Kasidesi (I) ve İrcâ Kasidesi (II)</i>	239
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER <i>XV. Yüzyıla Kadar Arap, İnan ve Türk Musikisinin Kısa Tarihçesi</i>	253
Yrd. Doç. Dr. Sabri ERDEM <i>Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine</i>	273
Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR <i>Rivâyet İlimlerinde Eser Karfızması ve Müslim'in el-Lâmiu's Sahîh'i</i>	287
Dr. Mehmet GÖRMEZ <i>Gazâli Felsefesinde Varlık Mertebeleri Bakımından Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması</i>	357

Dr. Gülay CEZAYIRLI	
"Şehir Bütün Bağları Çözer" Sözü'nün Düşündürdükleri	369
Dr. Bayram AKDOĞAN	
<i>Bazı Ayet ve Hadisler Doğrultusunda İslam Açısından Musikî Sanatının Değerlendirilmesi</i>	379
Dr. Seyfettin ERŞAHİN	
<i>Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar</i>	393
Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	
<i>Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları</i>	439
Dr. Bünyamin ERUL	
<i>Sahabe Döneminde "Tekzib" Olgusu ve Tekzibin Mahiyeti</i>	455
Dr. Recai DOĞAN	
<i>Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din eğitimi Açısından Hutbeler</i>	491
Dr. Mustafa AŞKAR	
<i>Bir Türk Tarikatı Olarak: Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili</i>	535
Dr. Hasan KURT	
<i>Orta Asya'da Peygamber Ailesinden Bir Sahabi: Kusem B. Abbas</i>	565
Ar. Gör. Zülfişkar GÜNGÖR	
<i>Tahirü'l-Mevlevî'nin "Hallâc-Mansûr'a Dâir" Risalesi</i>	581
Ar. Gör. Nurullah ALTAŞ	
<i>Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine DeneySEL Bir Araştırma)</i>	599
Ar. Gör. Osman AYDINLI	
<i>Dınar B. Amr ve Mu'tezile'nin Teşekkül Sürecindeki Yeri</i>	661
Ar. Gör. Eyüp BAŞ	
<i>İbn Asâkir ve Tarihi Dimeşk'i Üzerine</i>	691
KİTAP TANITIMI	
Dr. Abdurrahman ACAR	
<i>Abdülmecid Ebu'l-Fütuh Bedevî</i>	707
Ar. Gör. Eyüp BAŞ	
<i>Thomas Walker ARNOLD, İntişâr-ı İslam Tarihi</i>	715
Ar. Gör. Murat AKARSAU	
<i>Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM, "Emevî Hâşimî İlişkileri, (İslam Öncesinden Abbâsîlere Kadar)</i>	725
ÇEVİRİLER	
Dr. Abdulvahid Zennun TAHA (Çeviren: Ar. Gör. Mustafa HİZMETLİ)	
<i>Endülüsde Arap Tarih Yazıcılığının Doğuşu</i>	731

KİTAP TANITMA

Ar. Gör. Murat AKARSU

Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM, "Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsilere Kadar)" Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, XVII + 462.

Son zamanlarda ülkemizde ilk dönem İslâm Tarihi'ni aydınlatmaya yönelik çalışmalarda gözle görülür bir artış izlenmektedir. Ancak buna rağmen bu döneme ait problemleri konuları işleyen eserler sınırlı sayıdadır.

Bu problemlerden biri olan Emevî-Hâşimî ilişkileri konusunda Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM tarafından kaleme alınan "*Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsilere Kadar)*" adlı bir çalışma Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlandı.

Kitap; *Giriş, Beş Bölüm, Sonuç, Ekler, Bibliyografya ve İndeks*'ten oluşmaktadır. Eser İslâm Tarihi'nin oluşumunda önemli rol oynayan Kureyş'in iki kabilesi olan Emevîler ile Hâşimîler arasında İslâm öncesinden başlayıp Abbâsiler'in ilk dönemlerine kadar (M. 842) devam edegelen dinî, iktisadî ve sosyal mücadeleleri konu edinmektedir.

Yazar, Önsöz'de İslâm Tarihi'nin ihtilâflı konuları üzerinde ülkemizde yapılan çalışmaların azlığına dikkat çekerek "*bu tutumun ihtilâfların içinde yer almış olan şahsiyetleri yargulamaktan kaçınma gibi iyi niyet taşımakla birlikte, çoğu zaman tarihî gerçeklerin ortaya çıkmasını engelleyen bir faktör*" olduğunu belirtmektedir. İhtilâfları görmemezlikten gelmekten ziyade sebep-sonuçları üzerinde durularak bunların ortaya çıkarılabileceği tesbitinde bulunmaktadır. İlk dört bölümü yazarın Doktora çalışması olan eser, İslâm Tarihi'ndeki ihtilâflı konuların kaynağını tesbite yönelik bir çalışmadır.

Giriş'te; araştırmada kullanılan kaynaklar çalışma açısından tahlil edilmiş, daha sonra Araplar'ın toplum yapısı, yönetim şekli, kabile mücadelelerinin temel sebepleri ele alınmıştır. Bu bağlamda Araplar göçebe (Bedevî) ve yerleşik (Hadarî) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Göçebeler geçimlerini hayvancılıkla ve yağmacılıkla temin ederken, yerleşik

olanlar ise geçimlerini Mekke, Medine ve Taif'de ticaret ve hayvancılıktan temin ediyorlardı. Kabilelerde sosyal yapının temelini kabilecilik unsuru olduğu belirtilen bu kısımda, kabilenin siyâsî ve sosyal hayatı ile ilgili tespitler ortaya konulmuştur. Buna göre; Araplar'da kabilenin reisi "Şeyh" dir. Şeyhlik prensip olarak her ne kadar irsî değilse de Şeyh'in evlâdlarına da geçebiliyordu. Bu kısımda ayrıca kabilede nesep asabiyetinin, kabile yardımlaşması ve dayanışmasındaki yeri konusunda göze çarpan örnekler verilmiş, bunun yanında Araplar arasındaki kan davalarının önemi vurgulanmıştır. Cahiliyye döneminde iki kişi arasında düşmanlığın ortaya çıkmasına yol açan hususlardan birinin de; iki kişi arasında meydana gelen nüfus çokluğu, şeref veya cömertlikle övünme anlamına gelen "münafere" olduğu belirtilerek, bu veya buna benzer sorunların çözümü için de hakeme veya kahine başvurma geleneği ortaya konmuştur. Bütün bu tespitler arasında özellikle "Kureyş" kabilesinin Arap toplumdaki yeri ve önemi vurgulanmıştır.

Kureyş kabilesinin Mekke'ye yerleşmesinden başlayarak, bu kabilenin önemli kollarından olan Emevîler ile Hâşimîler arasında İslâm öncesinden Abbâsi Devleti'nin ilk dönemlerine kadar ki mücadelenin konu edindiği bu çalışma genel olarak İslâm siyâsî tarihine bu iki kabilenin etkileri üzerinde durmaktadır.

I. Bölüm'de; "Kureyş, Emevî-Hâşimî kabileleri ve İslâm öncesinde Emevî-Hâşimî çekişmeleri" başlığı altında Kureyş kabilesinin İslâm öncesi Arap Tarihi'ndeki yeri ve önemi ortaya konulmuştur. Kureyş isminin ya bu kabileye ismini veren Fihri b. Mâlik'in oğullarından dolayı, ya da Fihri'nin altıncı nesilden torunu Kusay'dan gelmiş olabileceği; Kureyş isminin bir totemden ziyade kabileyi yüceltmek için kullandığı belirtildikten sonra, Kureyş kabilesinin ilk lideri Fihri b. Mâlik ve onun Mekke yönetiminde olduğu dönem ele alınmıştır.

Fihri b. Mâlik'in soyundan gelen Kusay b. Kilâb'ın Şam'da yaşarken kabilesinin Mekke'de olduğunu öğrenmesi ve buraya gelerek evlenmesi; kayınpederi Huleyl b. Hubşiyye'nin vefatından sonra da Mekke yönetimini ele geçirmesi ile ilgili farklı rivâyetlerin değerlendirildiği bu kısımda, Kusay'ın yönetimi ele geçirmesiyle birlikte Mekke çevresinde dağınık bir şekilde yaşayan Kureyşlilerin Mekke'ye yerleştirilmeleri konu edilmiştir.

Kusay b. Kilâb'ın Kureyşlileri Mekke'ye yerleştirirken yakın akrabalarını Mekke'nin iç kısmına, uzak akrabalarını ise Mekke'nin dış kısmına yerleştirdiği, böylece Mekke Şehrinin ilk kurucusu olduğu da vurgulanmıştır. Bu iskan Kusay'ın kabile içindeki bir politikası olarak değerlendirilmiş, onun Dârü'n-Nedve'yi inşası ile de Mekke'de imar hareketine başladığı; böylece Kureyş kabilesinin bedevîlikten yerleşik hayata geçtiğine işaret edilmiştir.

Hac mevsimi geldiğinde Kusay'ın kabilesine "*Ey Kureyş! Hac mevsimi geldi. Araplar yaptığınızı duydu. Ben Araplar nezdinde yemekten daha büyük bir ikram bilmiyorum. Herkes malından bir harç (bağış) ayırsın*" teklifinin Kureyş tarafından kabul edilmesi ile Mekke'de Rifâde, Sikâye gibi hacılara yemek ve su verme geleneğinin başladığı, bunlarla beraber Kusay'ın Mekke'de Dârü'n-Nedve reisliğini ele geçirdiği belirtilmiştir. Kusay'ın vefatından sonra Kureyş'in reisliğinin oğlu Abdümenaf'a geçtiği, Kitabın konusu olan Benî Hâşim ve Benî Ümeyye'nin de onun soyundan olduğu vurgulanmıştır. Kusay döneminde Kureyş arasında bir ihtilâf bulunmazken onun ölümü ile Kureyş'in ticaretini ele geçiren ve geliştiren Abdülmenaf Oğullarının, vaktiyle Kusay'ın Abdüddâr adlı oğluna devrettiği bir şeref ve itibar olarak addedilen Rifâde, Sikâye, Liva, Hicâbe ve Nedve'yi onun torunlarından almak için teşebbüse giriştikleri anlatılmış; böylece Kureyş içinde ilk ihtilâfın ortaya çıkışı değişik rivâyetler açısından ortaya konulmuştur.

Yazar, Kusay'ın Abdülmenaf adlı oğlunun soyundan gelen Hâşim Oğulları ile Abdülmenaf'ın Abdüşems adlı oğlunun neslinden gelen Ümeyye Oğulları'nın Mekke'de siyâsî, ticarî ve sosyal konularını ayrıntılı olarak ele almış ve bu iki kolun İslâm'dan önce aralarında meydana gelen anlaşmazlıkları hakem yoluyla çözdüklerini; ancak bunların yine de "çekişme" olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Kitapta İslâm öncesi dönemde Hâşim ile Ümeyye arasında meydana gelen çekişmeler, ilk tarihî kaynaklardan elde edilen malzeme ile değerlendirilmiş, bu konudaki farklı rivâyetlere de yer verilmiştir. O dönemde ikinci bir çekişme olan Abdümtalib b. Hâşim ile Harb b. Ümeyye arasındaki ihtilâf da etraflıca incelenmiştir. Daha sonra da bu iki kolun yanlarına diğer kabileleri de alarak iki grup (el-Mutayyebun-el-Ahlâf) halinde hareket ettikleri ifade edilmiştir.

II. Bölüm'de "*İslâm'ın Doğuşundan Mekke'nin Fethine Kadar Emevî Hâşimî Mücadelesi*" ele alınmıştır. Mekke döneminde, o sıralarda Mekke'nin malî ve siyâsî gücünü elinde tutan Mahzum oğulları ile Abdüşems'e mensup olan Benî Ümeyye'nin Hz. Muhammed'in İslâm'ın doğuş yıllarında önde gelen muhalifler olduğu belirtilerek; bunu dinî, siyâsî ve iktisâdî endişeler ile yaptıkları; Cahiliyye'de oluşmuş kabile gruplaşmalarının bunda etkili olduğu tesbitine yer verilmiştir. Hz. Muhammed'in İslâm'ı tebliğine karşı çıkan Ümeyyeliler'in ayrı ayrı zikredildiği bu bölümde başta Said b. Asî, Ukbe b. Ebî Muayt, Ümmü Cemil, Hakem b. Ebî'l-Asî ve Ebû Süfyan gibi birçok muhalif ismin Rasûlullah'ın tebliğine karşı çıkış nedenleri sıralanmıştır. Bunun yanında Rasûlullah'ın İslâma da'vetine karşı olan Ümeyye Oğulları'ndan Mekke'nin Fethi'nde müslüman olanların da isimleri zikredilmiştir.

Ümeyye Oğulları'na nazaran Hâşim Oğulları'nın Hz. Muhammed'i desteklemelerinin sebepleri hakkında bilgiler verilmiştir. Rasûlullah'ın

ilk tebliğinden başlayarak Akabe bi'atına kadarki dönemde Benî Hâşim'in İslâm Tarihi'ndeki yerinin gözler önüne serildiği bu bölümde, Hâşimîler'den Resûlullah'a muhalefet eden Ebû Leheb'in durumu incelenmiştir. Medine'ye hicretten Mekke'nin fethine kadarki dönemde ise Emevî-Hâşimî ve bunların Rasûlullah'la olan münasebetleri ele alınmıştır. Hz. Muhammed'in aynı soydan gelen diğer kabilelere Humus'tan (ganimetlerin beşte biri) hisse vererek Zilkurbâya dahil ederken, Ümeyye Oğulları'nı bundan hariç tutmasının nedenleri üzerinde durulmuştur.

III. Bölümde "Emevî-Hâşimî İlişkilerinin Yumuşama Dönemi" ele alınmıştır. Yazar bunun başlangıcı olarak 628 yılındaki Hudeybiye barış antlaşmasını göstermektedir. Bu dönemden sonra aynı zamanda Mekke-Medine ilişkileri de yumuşama dönemine girmiştir. Mekke'nin fethi ile de Benî Ümeyye'den birçok kimsenin İslâmiyet'i kabul ettiğini belirtirken, Mekke'nin lideri Ebû Süfyan'ın bunların içerisindeki konumu irdelenmiştir. Burada Rasûlullah'ın Benî Ümeyye'den amilleri ve katipleri ile bunların faaliyetleri, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer dönemlerindeki Emevî-Hâşimî mücadelesinin yumuşama devrine dikkat çekilmiştir.

Yazar, Ümeyye Oğulları'ndan Hz. Osman'ın hilâfeti ile başlayan yeni dönemin ilk altı yıllık diliminde, Benî Hâşim'in Benî Ümeyye'ye, dolayısıyla Hz. Osman'a muhalif bir tavırlarının olmadığını vurguladıktan sonra, Hz. Osman'ın hilâfetinin ikinci altı yıllık diliminde Ümeyye Oğulları'nın önemli makamlara getirilmesi ile Hz. Ali'nin, dolayısıyla onun kabilesi Benî Hâşim'in Hz. Osman'a muhalif tavır takındıklarını, ancak buna rağmen başta Hz. Ali olmak üzere bazı Hâşimîler'in bu dönemdeki fedakâr tutumlarını değerlendirmiştir.

IV. Bölüm Hz. Ali-Muaviye çekişmesinin incelendiği "Emevî-Hâşimî Mücadelesinin Yeniden Canlanması" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Hz. Osman'ın şehadeti ile gelişen yeni dönemde Ümeyyeoğulları'nın yeni yönetim ile ilişkileri incelenmiş; ve bu mücadelenin Cemel Savaşı'ndan sonra Benî Ümeyye'den Şam valisi Muaviye ile Hz. Ali arasında yeni bir döneme girdiği, ancak Siffin Savaşı'ndan sonra da iktidarı Muaviye'nin ele almasıyla bunun bitmediği tesbitinde bulunulmuştur. Yazar, Muaviye'nin iktidarında bu mücadelenin tarihî seyri bakımından yumuşama dönemine girmesine rağmen bunun zorunlu bir yumuşama olduğunu, çünkü bu dönemde Muaviye'nin Hâşimîler'i sindirdiğine dikkat çekerek onun hilâfeti zamanında Emevî-Hâşimî ilişkileri açısından kanlı bir mücadelenin olmadığını belirtmektedir.

V. Bölüm de "Emevîler Döneminde ve Abbâsîler'in İlk Yıllarında Hâşimî-Emevî Çekişmesi" konusu işlenmektedir. Bu başlık altında, Emevîler döneminde Hâşimî isyanları ile bazı Hâşimîler'in öldürülmesi; özellikle de Kerbela Olayı'na dikkat çekilmekte ve burada öldürülen Hâşimîler'in isim listesi sunulmaktadır. Kerbela'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra bu faciadan kurtulan Ali b. Hüseyin'in oğlu Zeyd'in

babasından farklı olarak Ümeyye'ye karşı isyan düşüncesi, ve bunun sebepleri hakkında kaynaklarda verilen rivâyetler değerlendirilmiştir. Yazar, Zeyd'in isyanının temel nedenlerinden birinin-Halife Hişam'la arasında geçen konuşmaya da vurgu yaparak- Zeyd'in hilâfet iddiasından kaynaklanan bir sebebin varlığı sonucuna ulaşmaktadır. Zeyd b. Ali'nin Kûfe'de başlattığı isyanın boyutlarının gözler önüne serildiği bu bölümde, Zeyd'in öldürülmesi ile bu isyanın oğlu Yahya b. Zeyd tarafından devam ettirildiği, ancak onun yenik düşüp öldürülmesi ile intikamının Emevîler'in sicil defterini ele geçiren Ebû Müslim'e nasip olduğu kaydedilmektedir.

Bu isyanlardan son olarak Abdullah b. Muaviye (b. Abdullah b. Cafer B. Ebî Talip)'nin isyanı ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Ancak Abbâsî Devleti'nin kuruluşuna etki eden propagandalarda bu isyanlardan Zeyd b. Ali ve oğlu Yahya'nın öldürülmelerinin iyi bir malzeme olarak kullanıldığı değerlendirilmesi de yapılmıştır.

Kitabın bu bölümünde Abbâs Oğulları'nın tarihî konumları etrafında incelenerek Emevîler'in yıkılması ve Abbâsî Devleti'nin kurulması ile sonuçlanan Abbâsî hareketinin, Emevîler döneminden başlayarak tüm boyutları gözler önüne serilmiştir. Abbâsî Devleti'nin kuruluşu ve Ebû'l-Abbas'ın ilk tayinlerden sonra açımaz bir şekilde Benî Ümeyye'den intikam alıp, bu ailenin hilâfet iddiasıyla bir daha ortaya çıkmaması için emzikte bulunan küçük çocuklar dışında, kadın-erkek, gizlenen ve kaçan herkesi ortadan kaldırma politikası izlediği anlatılmıştır. Ebû'l-Abbas'ın başta son Emevî halifesi Mervân b. Muhammed olmak üzere birçok Ümeyye'liyi ortadan kaldırmakla amcası Abdullah b. Ali'yi görevlendirdiği; Abdullah b. Ali'nin Benî Ümeyye'den Benî Hâşimî'nin intikamını almak için sadece hayatta olanları öldürtmekle kalmayıp, Emevîlere ait mezarları kazdırıp, çıkan kemiklerin bazısından ok ile bazısından da sopa ile oç aldığı çarpıcı biçimde sunulmaktadır.

Yazar, Abbâsîler'in bu zalimâne katliamından kurtulan Ümeyye'lilerin bulunduğunu ve bunların bazısının daha sonraları başta Ebu'l-Abbas ve Mansur olmak üzere birçok Abbâsî halifesine karşı isyan hareketlerine giriştiklerini belirterek, bu isyanların Mısır ve Şam gibi bazı şehirler de 842 yılına kadar devam ettiğine temas etmiştir.

Sonuç'ta; İslâm öncesi dönemde başlayan Emevî-Hâşimî mücadelesinin cahilîye döneminden itibaren süregelen iki kabilenin çekişmesi olduğu, son Peygamber Hz. Muhammed'in Hâşimîler'den çıkmasıyla bu mücadelede yeni bir safha açıldığı; bu mücadelenin Hz. Peygamber'in Benî Ümeyye'ye sıcak tavrı nedeni ile yumuşadığı, ancak üçüncü halife Hz. Osman'la beraber bu sürecin Emevî ve Abbâsî Devletleri zamanında sert bir şekilde devam ettiği, özellikle Emevîler döneminden itibaren Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn dönemlerinin adil ve insaflı uygulamalarından uzaklaşdığı; gerek Benî Ümeyye'nin gerekse Benî Hâşimî'nin

(Abbâs Oğulları) iktidarı ele geçirdiklerinde geçmiş dönemlerden müslümanların gayr-ı müslimlere bile tatbik etmedikleri ancak hiçbir olumlu sonuca ulaştırmayan zulümleri uyguladıkları değerlendirmesinde bulunulmuştur.

Ekler kısmında Kureyş, Benî Hâşim ve Benî Ümeyye'nin soy kütükleri ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Kitapta kaynakların verildiği geniş bir bibliyografya ve karma indeks'te çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Sonuç olarak, ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştığımız araştırma, İslâm Tarihi alanındaki ciddî problemlerden biri olan Emevî-Hâşimî mücadelesinin boyutlarını ve sonuçlarını ortaya sermesi bakımından doyurucu bilgiler vermektedir. Türkiye'de alanında yapılmış akademik nitelikteki özgün eserden biri olan bu çalışmada, önemli tespitler de yapılmıştır. Bu değerli çalışma akıcı üslûbuyla ülkemizde İslâm Tarihi araştırmaları arasındaki yerini almıştır.